

MEVLÂNÂ'NIN RUBÂİLERİNDE “GÖNÜL” İSTİARESİ*

Salih UÇAK**

ÖZET

“Ben, hiç bir yere sığmam. Ancak mü'min kulumun gönlüne sığarım.”

Kudsî Hadis

Mevlânâ, gönül ehli ve aşk rehberi olarak bütün zamanların en önemli mistiklerinden biridir. O, “benlik” dünyasından “birlik” dünyasına geçerken evrenselleşen bir entelektüeldir. Onun aşkla yoğrulmuş aşkın(transendental) dili, derin ve zengin bir mâna dünyasıdır. Hâl lisanı ile kâl lisanının bütün renklerini aynı anda ve aynı ustalıkta kullanan Mevlânâ, mâna ehline doyumsuz bir duyuş ve düşünüş alanı açmıştır.

Kesreti farkedip vahdete kanat açan Mevlânâ, bir sūfi olarak dilin mecaz ve imgelerini Hak esrarının keşfi ve ifşası için kullanmıştır. Hiç şüphe yok ki Mevlânâ, bir imâ ve işaret üstadıdır. Söylediği veya gizlediği her ifadeden çıkarılabilecek mânalar vardır. O, dile gelmeyen, söze sığmayan sözsüz, harfsiz ifade etmek gerektiğini söylese de; bir dil üstadının şifreleri ile bizi Hakki anlamaya ve keşfe çağırıyor.

Bu çalışmada Mevlânâ'nın rubâilerinde bir imge(sembol) olarak kullandığı “gönül” istiare (metaforu) üzerinde durmaya çalıştık. Çalışma ile ilgili binden fazla rubâi inceledik. Bu incelemede rubâilerde kullanılan “gönül hâllerini”; *poetik mekân olarak gönül, gönül mihmanı, gönül(aşk)-akıl ikilemi ve gönül teşbihleri* gibi çeşitli alt başlıklarla konuyu ele aldık. Her sufi gibi Mevlânâ da gönlü, zengin bir imaj ve istiare olarak kullanmayı tercih etmektedir.

Mevlânâ'ya göre hududu olmayan gönül, kudsi hadiste okunacağı üzere, hiçbir yere sığmayan “Mutlak Güzel”in daimi mekânıdır. Tecelligâh-ı ilahî olarak gönül, çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Rubai, Gönül, İstiare, Poetik Mekan.

* Bu makale, Celal Bayar Üniversitesi ile Medar tarafından gerçekleştirilen “Hz. Mevlânâ ve Tasavvuf Geleneği Sempozyumu” (9-10 Ekim 2010 Manisa) nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Okutman. Erbil Selahaddin Üniversitesi-IRAK, El-mek: salihucak21@hotmail.com

THE METAPHOR OF "HEART" IN MEVLANA'S RUBAIS

ABSTRACT

Mevlana, as a person of the heart and the guide of the love, is one of the most important mystics of all the ages. He is an intellectual who has been become universal while passing from the world of ego to the world of unity. His transcendental language that integrated with love, is a deep and rich meaning world. Mevlana who used all the colours of both behavioral language and verbal language simultaneously and also skilfully, created an insatiable feeling and thinking field for the man of meaning.

Mevlana who realised multiplicity and opened wings towards the unity, used the metaphors and symbols of the language for the exploration and the disclosure of God's mystery. No doubt that Mevlana is a master of implication and signal. There are some meanings that can be infered from each expression he revealed or concealed. He says that it is essential to express things that cannot be told by using statements, without letters and words and he invites us to explore and understand God with the codes of a language master.

In this study we have intended to emphasize the methafor of 'heart' that Mevlana used as a symbol in his rubais(stanzas).We have analyzed over a thousand rubai about this study. In this examination we have dealt with 'heart states' ,used in his rubais, under some subtitles such as heart as poetic space, guest of heart, the dilemma of heart(love)-mind, and similes of heart. Like each sufi Mevlana prefer to use heart, as a rich image and metaphor.

According to Mevlana, heart that hasn't got a border, is the perpetual home for the Absolute Beauty(Allah) that cannot be fitted anywhere and this can be read in the sacred hadith(hadis). 'Heart' as a divine reflection, forms the main part of our study.

Key Words: Mevlana, Rubai, Heart, Metaphor, Poetic Space.

Giriş

Klasik şiir, soyut ve ideal olan estetik değerın peşindedir. Bu değer, tasavvufun etkisiyle kendine özgü bir dil geliştirmiştir. Mecaz ve istiarelerle örölü olan klasik şiir, sembolik boyutuyla dikkat çeker. Bilindiği üzere günlük dil, metafizik ve sembolik hakikatleri ifade etmede yetersizdir. Bu nedenle mutasavvıflar, gönül dilini oluşturmuş, ima ve işaretle söylemiştir. Klasik şiirimizi belıg bir şekilde ifade eden şu mısralar bu gerçeği ortaya koyuyor:

"İma ile söyleşirdi her gah

Yoğdı deheni ne yapsun ol mah."

Metafizikten bahseden bir şiirin dili elbette sıradan olamazdı. Bu bağlamda klasik şiirimizde kullanılan dil pek tabii olarak *ayrıcalıklı bir dildi* (Koç 2009, 166). "*Şiirde hikmet vardır.*" (Hadis) düsturu ile bu vadiye giren mutasavvıf şairin şiiri, bir remiz ve mecaz deryasıdır.

Turkish Studies

Mutasavvıflar, âlemdeki esrarı tefekkür ederken, sıradan dilin dışında simgesel dili daha çok tercih ederler (Yıldırım, 2006).

Aşk makamının daimi sûfilerinden Mevlânâ, kullandığı dil ile mana âlemini aşık kılmaya imkan bulmuştur. Tasavvufî şiir dili, şüphesiz ki spesifik bir dildir. Bu mecazî dil, bize hakikatin kapısını açar.

Mevlânâ'nın şiiri, bereketli bir hikmettir, insanın iç dünyasına kıvrılan mistik bir yoldur (Özkan 2006,18). Mevlânâ'nın şiiri, insana "şah damarından daha yakın olan" (Kuran, 50/16) Allah'a yaklaşmak ve O'nu sürekli yeni mecazlarla tasvir etmek, ulviyet ve azametini renkli sembollerle yansıtmak üzere girilen daimi bir gayrettir (Schimmel 2003, 69).

Bu girizgâhtan sonra konumuzun ana eksenini oluşturan "gönül" istiaresinin alt başlıklarına geçebiliriz. İlk rubâîlerindeki gönlün metafizik boyutlu mekânı üzerinde duralım.

1. Poetik Mekân Olarak Gönül

Sûfî inancında zaman ve mekân soyut kavramlardır. Mekân kevne, yani var olan şeye bağlıdır; var olan ortadan kalkınca mekân da ortadan kalkar. Halbuki mevcut olan kendiliğinden var olandır. Gerçek var olan Mutlak Varlık olduğuna göre zaman da mekân da soyuttur.

Tasavvufî şiir, soyut ve ideal olan üzerine bina edildiğine göre, bu şiirdeki zaman ve mekân kavramları metafizikî boyutları ele alınmalıdır.

Mevlânâ'nın rubâîlerinde *gönül*, bu bağlamda ütöpik bir mekân olarak karşımıza çıkar. Gönül, reel olmayan bir dünya, uçsuz bucaksız bir mekândır. Bu şiirsel mekân, aşkla güzelleşen ve sevgiyle vuslata erişilen kutsal bir mekândır.

Gönül, tecelligah-ı ilahidir. Hiçbir zaman ve mekâna sığmayan Allah gönle sığar. Gönül aşk mekânıdır. Beytullah'tır. Sevgilinin, Mutlak Güzel'in ikamet ettiği yerdir (Kılıç 2007, 184).

Gönül, âşıkla maşukun bulunduğu تنها mekândır. Bu mekân her türlü kem gözden uzaktır. Burada maşukun rakipleri barınamaz. İlahi aşkın, ilahi sırların mahallesi gönlüdür. O, âşıkla maşukun mahremidir. Her mekân O'nundur, aynı zamanda O'nun mekânı, mekânsızlıktır.

Dedim ki: "Ey benim sevgili güzelim! Senin evin nerede bulunur?" dedi ki: "Senin yıkılmış viran olmuş gönlünde!" Ben güneşim, yıkık yerlerin ta içine vururum, aydınlatırım. Ey aşk sarhoşu! Senin de evin yıkılsın, yıkılsın da senin harap gönül köşkün benim evim olsun.(919)¹

Mutlak Varlık'ın evi, mekânı gönlüdür. Özellikle de yıkılmış, viran olmuş gönüllerdir. Allah'ın hazineleri yıkık gönüllerdir. Kalpte ve ruhta kaim olan Allah, esas itibarıyla hiçbir mekâna sığmaz. Gönül, mücerret olarak O'nu barındırır. Bu yüzdendir ki, gönül ülkesi bütün mutasavvıflarca kutsal kabul edilir. Çünkü aşğa en sevimli olan yer, hiç kuşku yok ki sevgilinin ikamet ettiği yerdir.

Ey yüzü gönül Kâbe'si, can kablesi olan güzel, gamından mum gibi yandım, yakıldım, eridim. Ey can şulesi, örtüyü kaldır, yüzünü aşğa göster, göster ki âşık, kendi elleriyle can hırkasını yırtsin parçalasın.(818)

Ey benim canım, ey benim cihanım! Senin yüzün bana kible olalı, ne Kâbe'den haberim var, ne kibleyi gösterenden. Zaten senin yüzün olmadıkça kibleye dönmenin

¹ Bu çalışmada kullanılan rubâîler: Mevlânâ(2006); Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler-Rubâîler) C.4, (Haz. Şefik Can) , Ötügen Yayınları, İstanbul adlı eserden alınmıştır. Parantez içinde verilen rakamlar rubâî numarasını göstermektedir.

imkanı yoktur. Zira bu kible tenlerin, kalıpların kiblesidir, senin yüzünse can, gönül kiblesidir. (838)

Gönül, yukarıdaki rubâîlerden de anlaşılacağı üzere, Kâbe ile eş değerde kabul edilmektedir. Hatta mutasavvıflar çoğu kez gönlü Kâbe'den üstün tutarlar. Gönül Kâbe'si iç yönelişlerin merkezileştiği yerdir. Gönül Hak binasıdır. Kâbe'yi Hz. İbrahim, gönlü Allah inşa etmiştir. Kâbe, bugüne dek çeşitli sebeplerle yıkılmış fakat yeniden inşa edilmiştir. Ancak gönül böyle değildir. Sonlu somut, yani Kâbe'nin inşası kolay, sonsuz soyutun yani kalbin inşası zordur (Ethemoglu 2005, 232).

Yunus Emre der ki:

“Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil

Yetmişiki millet dahi elin yüzün yumaz değil” (Güzel 2009, 216)

Gönül kırmak, Kâbe'yi yıkmaktan daha kötü bir fiil olarak telakki edilmiştir. Çünkü gönül, bizzat yaratıcı tarafından inşa edilmiş ve oraya sultan kabul edilmiştir.

Başka bir yerde Yunus şöyle devam eder:

“Gönül Çalabın tahtı

Çalab gönüle baktı

Kim gönül yıkar ise

İki cihan bedbahtı” (Güzel 2009, 301)

Burada belki Kur'an'da geçen bir hadiseyi hatırlamak lazım. Fil suresinde anlatılan hadisede Ebrehe ve ordusu Kâbe'yi, yani Beytullah'ı yıkmaya gelir. Ancak Ebrehe ve ordusu öyle bir yenilgi alır ki hakikaten her iki cihanın bedbahtı olur. Bu bağlamda Allah kendi evini somut olarak korumuştur. Ancak soyut olan gönlün korunması bizzat kula bırakılmıştır. Kul onu her türlü tehlikeye karşı korumak mecburiyetindedir.

Büyük şair Fuzûlî bir beytinde Beytullah'ın mümin bir gönül olduğunu şöyle ifade ediyor:

Fuzûlî hâlâ olmaz suret-i dil dost fikrinden

Bu manâ ki beytullah derler kalb-i mümindir.

Yunus başka bir şiirinde, farz olan hac dışında, yüz kere Kâbe'ye gitmek yerine, yaralı bir gönlü ziyaret etmeyi daha üstün görmektedir:

Duruş kazan, yi yidiür bir gönül ele getir

Yüz Kâbe'den yigrekdür bir gönül ziyareti...(Güzel 2009,361)

Sevgilim, senin sayende gönlüm güllerle , yasemilerle dolu. Senin lûtfuna, ihsanına nail olmuş benim gibi kim var? Candan ve cihandan vazgeçmek zor değildir, asıl zor olan şey, mahallenden ayrılmak, senden uzak düşmektir. (206)

Gönül, sevgi şehridir. Âlem-i ervahın merkezidir. Buradan uzaklaşmak, sûfî için ayrılıkların en elemelisidir. Sûfî, daima orada onunla olmak ister. Bir an bile ondan ayrı olmak istemez. Maşuk, her daim orayı şereflendirir. Orayı mamur kılan maşuktur.

Ey can! Senin gönlünden, benim gönlüme bir yol vardır. Benim gönlüm, o yolu araştırmak hususunda uyanıktır. Çünkü gönlüm, berrak, duru su gibi hoştur. Berrak duru su ise aya ayna tutar. (234)

Turkish Studies

Tasavvufî bakış açısına göre, âlem tecelli ile yaratılmıştır. Mutlak Güzel, kendini görmek ve göstermek istemiş ve bu aşk ile âlemi yaratmıştır. Âlem, Allah'ın kendini gösterdiği aynadır. Bu ayna sembolü gönüldür. Aynada hile ve aldatma olmaz. Ayna, bakanın kendi suretinden başka bir şey değildir. Mevlânâ da yukarıdaki rubâide bu sembole vurgu yapmaktadır. Gönül kitabını hakkıyla okuyan her sûfi gibi O da gönülden gönüle giden yolu bulmuştur. Gönülün içini süsleyen güzel, orayı her türlü necastten arındırması ve berrak bir suya yani aynaya dönüştürmüştür.

Tasavvufî hayatın merkezi gönüldür. İçe ait bütün faaliyetler gönülde meydana gelir. Gönül, tasavvufî bilginin marifet ve irfanın kaynağı; keşif ve ilhamın meydana geldiği yerdir. Gönül tecelli aynasıdır. Allah, isim ve sıfatları ile gönülde tecelli eder (Güler 2004).

Gönül, Allah'ın cemalinin ilahi güzelliğinin sureti olduğundan ayna sembolü ile ifade edilmiştir. Sureti olmayan ayna, ezelden beri ruhla yoldaş olan Güzel'i kendi sureti ile yansıtmıştır.

Mevlânâ, Allah'ın güzelliğinin yeryüzüne ve insanlara tıpkı ayın suya aksettiği gibi aksettiğini söyleyerek, aslında maşukun âşık için Allah'ın güzelliğinin sadece bir katresi olduğunu düşünmesini istediğinden âşık maşuka hayrandır ve onu güzel bulur. Nitekim Allah aşğının yüzü de gönül gibi daima Allah'tan gelen bir nur ile nurlanır. Bu nur öylesine parlaktır ki kendindeki tüm benlik duvarını yıkması, kendinden herhangi bir tasavvur dahi bırakmamıştır.

Gönül kanatlarını açtın, varlık ovasına uçtun gittin. Senin gönlünün o geniş alanında, sonsuzluğunda ova küçüldü, kayboldu, yok oldu. Senin gönlüne nazaran ova nedir ki? Yedi gök bile senin gönül denizine açılmış bir avuç gibidir. (299)

Gönül, göklerden yüce, göklerden geniştir. Mevlânâ'ya göre her şeyin bir hududu, bir sayısı vardır; fakat gönül aynasının hududu yoktur. O suret, O Mutlak Güzel göğe, arşa, ferşe, âlemlere hiçbir yere sığmaz. Ancak ve yalnız gönle sığar. Aşağıdaki rubâîler, gönülün hudutsuzluğunu ortaya koyuyor.

Bu şaşılacak bir şeydir ki, yar benim gönlüme sığıyor. Binlerce tenin canı, bir tene sığıyor. Bir buğday tanesinin içinde binlerce harman bulunuyor. Bir iğne gözüne de, yüzlerce âlem sığmış. (355)

Seviniyorum ki, gamın gönlüme sığıyor. Çünkü senin gamın, aydınlık bir yere sığar. Göklere ve yere sığmayan o gam iğne gözü gibi olan bir gönlün içine sığar. (356)

Sevgilim, hangi gönülde senin sevgin gizli değilse, o gönül imansızdır, o gönül müslüman olamaz. Bir şehirde sultanın heybeti görülmüyorsa orası yıkık bile olmasa sen orayı yıkılmış, viran olmuş say. (522)

Hayâlî'nin, "Cihan-ârâ cihan içindedir ârâyı bilmezler/ Ol mâhiler ki derya içredir deryayı bilmezler" beyti, gönülde gizlenen güzelin keşfedilmediğini, marifetullahtan uzak olanların bu gerçeği fark edemeyeceklerini anlatıyor. Mevlânâ da rubâisinde bu hakikati şöyle ifade ediyor:

"Senin canında bir can vardır. Sen o canı ara! Senin tenin dağında çok kıymetli bir inci bulunmaktadır. Sen o inci madenini ara! Ey Hak yolunda yürüyüp giden sûfi! Eğer arayabiliyorsan, onu sen kendinde ara, dışarıda arama! (24)

Divanında yine mealen şöyle diyor Hz. Mevlânâ : "Ne aptaldır o adam ki, sevgili onun evindedir de O eve gelmez, boş yere olmayacak yerlerde koşup gezer." Gönül gözü kapalı olan görme yeteğini kaybetmiştir. Halbuki sûfi, gönül tahtında sultan olan sırr-ı süphanı taşır. Cihanın her zerresinde Hakk'ı görür (Emiroğlu 2005, 90).

Derviş Yunus gönül güzelininin Kâbe'de ya da Kudüs'te değil de kalpte aranması gerektiğini ifade eder:

Turkish Studies

*“Dervişlik baştadır, tacda değildir
Kızdurmak oddadır, sacda değildir
Ararsan mevlayı kalbinde ara
Kudüs ’te Mekke ’de Hac ’da değildir.”*

Bil ki, sevgilim herkesten gizlenmiştir. Her türlü zan ve tahminin dışındadır. Fakat ay gibi apaçık gönlümde parlamakta, tenimde can gibi kaynaşmış bulunmaktadır. (823)

2. Gönül Mihmanı

Ey can, haberin var mı; sevgilin kimdir? Ey gönül, haberin var mı; misafirin kimdir? Ey ten! Sen her türlü hile ile kaçamak yolu arıyorsun. Halbuki, o sevgili seni çekiyor. Bak, gör ki, seni arayan kimdir?(255)

Gönül sırça bir saraydır. Bu sarayın tek misafiri vardır; O da Güzeller Güzeli Mutlak Varlıktır. Gönül, misafiri için hanesini kesretten tasfiye etmeli, onu tezkiye edip temizlemeli, tezyin ve teşrif etmelidir. Zira atalar, “*Padişah konmaz saraya, hane mamur olmadan*” demiştir. Sûfi bilir ki, “İlahi maşuka kavuşmanın yegâne yolu sürekli arınma ve Allah’ın sıfatlarıyla sıfatlanmaktır.”(Schimmel 2004:150).

Sevgilim! Ne vakte kadar bize, uzaktan seyirci olacaksın? Biz çare bulucuyuz. Aşk bizim çaresiz bir zavallımızdır... Can kimdir? Beşikte yatan aciz bir çocuğumuz. Gönül kimdir? Bir garip, avare konuğumuz. (37)

Gönül kimdir?... Bir garip, avare konuğumuz... Mevlânâ, aşk makamı ve saltanatın tek merkezinin gönül olduğunu, gönül konuğunun kainatın şahı olduğunu paradoksal bir ima ile ifade ediyor. Gönülü süsleyen mihman her daim orada ikamet etmelidir ki, gönül neşelensin, gamsız olsun.

Bu evde bir ışık vardı, ne oldu? Şimdi nerededir? O ışık gözde idi. Şimdi gönüllerdedir. Hoş bir hayal gibi geldi, gönülde oturdu, kalktı. Hayır, hayır gönülden gitmedi, hala da bizim gönlümüzdedir. (106)

Ey benim gönlümün içinde oturan! Gel gönülde oturma vakti geldi. Ey tövbeyi bozan! Gel tövbeyi bozma zamanı geldi. Ey böyle güzel, hoş renge giren, gül renkli şarap! Gel, gül gibi elden ele gezmek vakti geldi. (173)

Gönül ile sevgiliyi ayrı ayrı düşünmek hatadır. Gönül ile sevgiliyi aynışleştiren sûfi, insan-ı kâmil olmuştur. Onun ulaştığı makam fenafillahtır artık. Bu makamda benlik ortadan kalkar. İkilik, şek ve şirk yerini birliğe bırakır. Hz. Peygamber bir hadis-i şerif inde; “*Kişi sevdiği ile beraberdir*” diyor. Mevlânâ da buna mukabil diyor ki;

Gönlümün içi de dışı da O’dur. Beden de, can da, damar da, bütün O’dur. Artık böyle bir yere imansızlık ve iman nasıl sığar? Bu halde nasıl olur da benim varlığım kalır? Ben artık yokum, bütün varlığım O olmuştur. (224)

Kur’an’da söyle buyuruluyor: “*Nereye dönerseniz dönün, Allah’ın yüzü oradadır*”(Kur’an 2/115) Allah’ı var olan her şeyde arama arzusu sadece tasavvufî bir boyutta değil, her mümin için olması gereken bir arzu olmalıdır. Mevlânâ, *Onu kendinde ara* derken kastettiği budur.

Ey özden, içten haberi olmayan, dış görünüşe aldanan, madde ile gurura kapılan, aklını başına al! Senin ruhunda, gönlünün içinde bir dost var...(225)

Turkish Studies

Yunus, "Dostun evi gönüllerdir / gönüller yapmaya geldim" der. Hakikatin keşfinde sûfi herşeyden evvel kendinden başlar. Bilir ki iman şirki kabul etmez. Kalpte iki sevgi olmaz. İki sevgili aynı anda aynı yerde barınmaz. Gönüldeki dostu bulan, başka dost asla aramaz. Çünkü ehl-i dil bilir ki, "Âşıkla maşukun arasına bir kıl bile sığmaz"...

Hak yolunda giden erenlere, ayak olmayan baş eksik olsun. O gönül ki, candan o sevdaya gark olmaz, yok olsun... dediler ki: " Âşıkla maşukun arasına bir kıl bile sığmaz." Bu sebeptendir ki, bir kıl kesildiğim halde oraya sığamadım. (259)

Kur'an'da şöyle buyruluyor: "Nerede olursanız olun, Allah sizinle beraberdir." (Kuran 57/4). Sûfilere göre insana gerçek dost olarak Allah yeter. Hakka teslim olan kişi, gönlündeki güzelden haberdardır. Bu bağlamda sûfi dünyanın her türlü gamından, kederinden uzaktır.

Gönlümde perileri bile kıskandıran bir güzel mevcutken, bu dünyada, benim gibi neşeli ve mutlu kim vardır? Allah'a and olsun ki, ben neşe olmadan yaşayamam. Ben gam denen bir şey varmış diye işitiyorum, fakat onun ne olduğunu bilmiyorum. (246)

Hekimi büyüleyen, onun gönlünü kapalı bir güzele, hekim ne ilaç verebilir? Ona nasıl bir ilaç tavsiye edebilir. O yar, güzelliğinin bir zerresini gösterse, vallahi hekime de bir başka hekim gerekir. (543)

Gönül sultanı, sırça sarayında hükmünü sürdüren, perileri dahi kıskandıran bir güzeldir. Her güzelde olduğu gibi bu güzelin de sitelemeleri, katlanılacak zulümleri vardır. Ancak âşık bütün bunlardan hoşnuttur. Aşağıdaki rubâîlerde mevlânâ bu gerçeği dile getiriyor:

Senin sofrandayım, seninle birlikteyim. Hem de senin misafirinim. Hem senin topluluğuna katılmışım. Hem de perişan olmuşum. Gel, gönlün sırça sarayında taht kur, hükmet. Ey güzelliği perileri bile kıskandıran güzel. Sen bir perisin. ... (781)

Sen benim gönlümün sultanısın, sen bana sultanlık et, hükmünü yürüt, istediğin zulmü yap, sitelemlerde bulun; şikayetçi değilim. Yaptıkların helal olsun! Elinde şarap dolu bir kadeh var, bana bir şey sorma, sen o kadehi bana ver de, ne istersen onu yap! (863)

Sevgilim, güzelim, kim giderse gitsin, tek sen gitme! Ey bizim ruhumuza çok yakın olan dost! Ey gamımıza ortak olan yar! Sen gitme, kadehi doldur, şarap sun, hep şeker gibi tatlı tatlı gül. Ey güzelliği âlemi süsleyen! Ey görenleri büyüleyen saki, sen gitme! (930)

Miskin Yunus gönlün mihmandarlığı dolayısıyla gönlü yüceltir ve Kâbe ile karşılatırarak şöyle der:

"Gönül mi yiğ Kâbe mi yiğ

Eyit bana aklı eren

Gönül yiğ durur zire kim

Gönüldür dost turağı" (Güzel 2009, 253)

Ey gönlümün kapısını açıp içinde oturan! Orada senden başkasını aramam. Zaten senden başkası nerede?... (1055)

Ne ben benim, ne sen sensin, ne de sen bensin. Hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensin. Ey güzel! Seninle öyle bir haldeyim ki, yanlıyorum, acaba sen ben misin, yoksa ben sen miyim? (1120)

Turkish Studies

Bu rubâî, Hallâc-ı Mansur'a "Ene'l Hak" dedirten makamın dilinden söylemiş bir rubâîdir. Bu rubâî, aşkın teklîğine nail olanın ikrarıdır. Nesimî'yi dara çeken, Cüneyd'i belalara gark eden aşk ateşinin dışavurumudur bu rubâî.

3. Gönül (Aşk) - Akıl İkilemi

Gönül, yokluk deryasıdır. Akıl, bu deryada noksandır. Yaradılış sırrına ermek isteyen insanın cüz'î akılla yol alması mümkün değildir. Yapılacak şey aşkla yola koyulmaktır. Aşkın kanatlarıyla fenaya varmaktır.

Akıl, Cebrail gibidir. Aşk makamına-katına- çıkamaz (Tura 2009, 32).

Biz aşkın âşıkıyız. Çünkü aşk kurtuluştur. Can Hızır gibidir. Aşk ise ab-ı hayata benzer. Aşk padişahından beratı olmayana yazıklar olsun! (89)

Ey aşk hastası gönül! Kendine gel, cesur ol. Bugün yiğitlik göstercek gündür. Ben senin aşkına bağlıyım. Yabancı durmanın yeri değildir. Aklın tedbirine tasarrufuna giren her şeyi bırak, şimdi divanelik zamanıdır.(256)

Mevlânâ da her sûfî gibi, akılla idare edilen aşkın aşk olmadığını bilir. Ona göre aşkta aklın tasarrufu olamaz.

Cüz'i akıl, aşkı ve aşkın halleri anlayabilecek durumda değildir.

Ey akıl, var git, burada hep âşıklar var. Tek akıllı bile yok. Sen kıl kesilsen, yine burada sığacak yer bulamazsın. Gündüz oldu. Gündüz yakılan her ışık, uyandırılan her akıl mumu, aşk güneşi karşısında hiçbir işe yaramaz, rezil, rüsva olur. (260)

Fenafillâh makamı, Mevlânâ için varlığın Allah'ın güzelliği karşısında yaşadığı hayrettir. Bu makam her insanın ulaşabileceği bir yurt olmamasından Allah âşık kullarına bu âlemden sırlarını aşk ile sunmakta, kendisine âşıkları davet etmektedir. Ancak bu bilgiler aklın alabileceği türden değildir. Bu sebeptendir ki âşıklara mecnun denir. Mesnevî'nin birçok yerinde aklın aşk karşısındaki konumunu sorgulayan Mevlana, akılı aşkın merkebi gibi görmekte ve aşkı anlayamamakla suçlayarak aşkın hizmetkârı yerine koymaktadır:

"Aşkı anlatmış akıl, aciz eşek

Aşkı yalnız şerh eden aşk oldu tek ." (Mesnevi C.I, 19/120)

Kur'an'da "Onların kalpleri vardır, aklederler ." (Hac, 46) mealindeki ayet, insanı ciddi anlamda tefekküre mecbur eden bir ayettir. Ne demek "kalpleri vardır, aklederler?"... Nezubillah!... Doğu – Batı düşünce sistematîği içinde sanırım en ayırıcı fark budur. Doğulu genel olarak kalbi, batılı akılı önceler. Fikri akımlar, sanat telakkileri, bakış açıları hep buna göre temellenmiştir. Doğunun bu mistik yaklaşımı, akıl ve kalp arasındaki münasebette hep kalbî olanı seçmiştir. Meseleleri değerlendirirken doğulu da batılı da hep bu zaviyeden değerlendirir.

Akıl geldi, âşıklara öğüt vermeyi tasarladı, gitti, yola oturdu. Yol kesmeye başladı. Gelen geçen âşıklara nasihat ediyordu. Fakat âşıkların başında nasihat kabul edecek yer bulamayınca hepsinin ayaklarını öptü, sonra başını alıp gitti. (290)

Aşkın olduğu yerde akıl olmaz. Yukarıda da ifade edildiği gibi akıl, aşkı anlayıp açıklayabilecek durumda değildir. Ona düşen aşkın olduğu yerden uzaklaşmaktır. Ona boyun eğip hürmet etmektir.

Ey gönül! Sen bu olayda, bizim sırdaşımız ol! Ey can, sen de gönlün görüşlerini uygun bul kabul et! Ey sabır, sende gamı çekecek, derde katlanacak güç, takat yok. Ey akıl; sen de bir çocuksun, git çocuklarla oyun oyna! (897)

Ey akıl; sen de bir çocuksun, git çocuklarla oyun oyna!... Aşkta akla biçilen rol budur. Akıl, gönül kapısında el pençe divan duran emir subayıdır ancak.

Ey uyku, bu gece git, oturmaya kalkışma, eğer gitmez oturursan, gönül ateşinden zarar görürsün. Ey akıl! Sen de git, çünkü boş sözler söylüyor, gevezelik ediyorsun. Ay aşk! Sen gel, zira sen çok ağırbaşlısın. (1127)

Sen bana: "Delisin, sende deli huyu var." dedin. Asıl deli sen sin ki, âşıktaki akıl arıyorsun... (1166)

Evet, âşıktaki akıl arayan delidir... "Lâ ilâhe illal-aşk" diyen ehl-i dil için cüz'i aklın aşk karşısında ciddi bir değeri yoktur. Mum alevinin güneş karşısında bir değer taşınamaması gibi.

4. Gönül Teşbihleri

Gönül, pek çok varlığa teşbih edilmiştir. Hatta gönül teşbihleri ile teşhisleri bazen iç içe geçmiştir. Mevlânâ, gönlü Allah'ın hazineleri olarak kabul edilen viranelere benzetir:

Bize dost olan bir can vardı, o can bize yabancı oldu. Hekim olup hastalıkları tedavi eden akıl da deli divane oldu. Padişahlar bütün hazinelerini yıkık yerlere, viranelere gömerler. Bizim viranemizse (yıkık gönlümüzse) dostun hazinesinden ötürü virane olmuştur.

Başka bir rubâide gönlü, aşk yoluna giren, sevgiliye kavuşmak isteyen bir kuşa benzetir. Ancak bu teşbihte kuşun gayretini açıkça ifade eder. Zira gayret olmadan hayret olmaz.

Ey gönül! Lafla, dediokudu ile bu aşk yolunu sana vermezler. Yokluk kapısından geçmeden, sevgiliye kavuşamazsın. Onun kuşlarının uçtuğu havada kanat çırpmadıkça, sana kol kanat vermezler. (507)

Gönül, aşk ovasıdır. Aşğın ve maşukun buluşma mekânıdır.

Gönül, senin yerini tutacak bir kimseyi asla aramaz. Senin vuslat gülünden başka, hiçbir gül koklamaz. Sevginden başka kimsenin sevgisi asla orada bitmesin diye, aşkın gönül ovasını çorak hale getirdi. (641)

Gönül, rebaptır. Rebab, gönülde gizlenmiş olan hazinenin farkındadır. Gönlün feryadı, gönlün bütün iniltisi bundandır:

Gönüller rebab gibidir. Sevgilim, senin aşkın, rebabın yayına benziyor. Bu yaycağızın, rebab üzerinde gidip gelişinden gönüller inliyor, feryad ediyor. O yayın yapılması için kıl lazımdır; ama düşünce, tasa bir kıl bile olsa araya sığamaz. (829)

Ey gönlümün rebabına mızrap vuran! Rebabın çıkardığı bu iniltiden gönlümün cevabını dinle: " her viranede bir define saklıdır. Benim gönlümün harabesinde de yalnız aşk definesi saklıdır." (874)

Gönül, teşbih edilen her varlıkta farklı boyutları ile yer alır. Temelde bu teşbihler, her bir varlıkta tecelli eden Mutlak Varlık'ın bir özelliği ile ilgilidir.

5. Sonuç

Mutasavvıflar, tasavvufî düşüncede özellikle fenâ ve bekâ hâli için sürekli yeni semboller bulma uğraşı içinde olmuşlardır. Klasik şiirin bir gelenek şiiri olduğundan hareketle denebilir ki,

hemen hemen bütün klasik şairler benzer mecaz ve istiareleri kullanmışlardır. Ancak temel ayırıcı özelliğin söyleyiş(üslûp) olduğunu biliyoruz. Şairi farklı kılan da bu söyleyiş farklılığıdır. Her edebî dönemin büyük şairleri vardır. Sesi, soluğu, şiir rengi farklı olan şairler sadece kendi dönemlerinde değil, her dönemde kabul görmüşlerdir. Zaman ve mekân aşan bu şairlerden biri de Mevlânâ'dır.

Mevlânâ, ömrü boyunca gönül remzi peşinde koşan bir sûfidir. Gönül, tasavvufî düşüncenin en önemli sembollerinden biridir. Sûfi, Hak yolda yürürken yapması gereken en önemli ödevlerinden biri gönlü saflaştırmaktır. Mevlânâ, tasavvufî inkılâbın merkezi mekânı olan gönlü, Mutlak Varlık ile aynileştirmiştir. O, dile gelmeyişi, söze sığmayan sözsüz, harfsiz ifade etmiştir. Biliyoruz ki, retorik; metaforiktir. Metaforik dilin en güzel örneklerini O'nun Divan'ında ve Mesnevi'sinde görmek mümkündür. Gönül metaforunu, mekânın poetiği içinde anlama ve açıklama amacımız, Mevlânâ'nın engin denizinde küçük bir dalgalanma oluşturma çabasından başka bir anlam ifade etmiyor.

KAYNAKÇA

- CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, İstanbul 2005.
- EMİROĞLU, İbrahim **Sûfi ve Dil (Mevlâna Örneği)**, İnsan Yayınları, İstanbul 2005.
- GÜLER, Zülfi, "Şeyh Galip Divanında Ayna Sembolü" F.Ü. **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, S.1, Elazığ (2004):103–121.
- GÜZEL, Ragıp, **Yunus Emre Divanı**, Çelik Yayınevi, İstanbul 2009.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki **Mevlânâ Celâleddin**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985.
- İbn Hazm, **Güvercin Gerdanlığı**, Çev. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.
- KEMİKLİ, Bilal, **Şiir ve İrfan**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009
- KILIÇ, Mahmut Erol, **Sûfi ve Şiir**, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.
- KOÇ, Turan, **İslam Estetiği**, İsam Yayınları, İstanbul 2009.
- MEVLÂNÂ, **Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler-Rubâiler)** C.4, Haz. Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- MEVLÂNÂ, **Mesnevî-i Mânevî**, C.I-II, Tercüme Ahmet Metin Şahin, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZKAN, Senail, **Mevlâna ve Goethe**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZTÜRK, Y.Nuri, **Mevlâna Celaleddin Rumi ve İnsan**, Boyut Yayınları, İstanbul 2000.
- PÜRCEVADİ, Nasrullah, **Can Esintisi –İslam'da Şiir Metafiziği-** Çev. Hicabi Kırılancık, İnsan Yayınları, İstanbul. 1998.
- SCHİMMELE, Annemarie, **Ben Rüzgârım Sen Ateş**, Çev. Senail Özkan, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003.
- SCHİMMELE, Annemarie, **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004.
- TURA, M.Nusret, **Aşk Yolu (Rah-ı Aşk III)**, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

YILDIRIM, Ali, "Renk Simgeçiliği ve Şeyh Galib'in Üç Rengi" **Milli Folklor**, S.72, Ankara, (2006): 129–140.

YILDIRIM, Suat, *Kur'an-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul 2001.